

УДК: 658:677:005.

ИМКОНИЯТ ВА МУШКИЛОТИ САРМОЯГУЗОРИИ НИЗОМИ БОНКИИ КИШВАР БА БАХШИ ВОҶЕИИ ИҚТИСОДИЁТ

Оев А.Д., ассистенти ДДМИТ

Калимаҳои калидӣ: низоми бонкӣ, сармоягузорӣ, баҳши воқеӣ, хавф, бухрон, ташкилотҳои қарзӣ, таҳлил.

Низоми бонкии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар пешрафти иқтисодиёти кишвар нақши калидиро мебозад. Он барои бо сармоя таъмин намудани баҳши воқеии иқтисодиёт, инчунин чихати баланд бардоштани фаъолнокии иқтисодӣ чӣ дар ҷомеа, устувор нигоҳ доштани низоми молиявии кишвар ва дар маҷмӯъ барои рушди босуботи кишвар саҳми нақши муҳим дорад.

Низоми бонкӣ бояд ба рушди баҳши воқеии иқтисодиёт, фаъолнокии баҳши хусусӣ ва гардиши савдои хориҷӣ мусоидат намояд ва сарчашмаи асосии дастгирии молиявии ҳадафҳои давлат бошад [1, с. 4].

Дар шароити муосир масъалаи ҳалталаб ин дар дараҷаи лозима таъмин намудани қарзидӣ ба соҳаи иқтисодиёт, алалхусус ба соҳаи истехсолӣ мебошад. Ҷун тавачҷуҳи Ҳукумати кишвар, ки имрӯзҳо нисбат ба соҳаҳои истехсолӣ нигаронида шудааст, татбиқи барномаи давлатӣ расидан ба ҳадафи ҷаҳоруми стратегӣ, яъне «саноатикунони босуръат» - ро таъмин менамояд. Нақши низоми бонкии кишвар низ, барои татбиқи ҳадафҳои стратегӣ хело муфид мебошад.

Баҳши бонкӣ яке аз ҷузъҳои калидии низоми молиявӣ мебошад, ки барои табдил додани пасандозҳои дохилӣ ба сармоягузорӣ бо хароҷоти камтарин, ба тақсимои самараноки захираҳо мусоидат намуда, механизмҳои татбиқи вазифаҳои асосии иҷтимоии давлат ва инчунин таҳкими мустақилияти молиявии кишварро таъмин менамояд [5, с. 169].

Шароити кунунии иқтисодиёти ҷаҳони хело ташвишовар буда, моро водор менамояд, ки чихати пешгирии ҳолатҳои хавфнок ҳамеша ҷорачӯӣ намоем.

Эпидемияи COVID-19 дар тамоми ҷаҳон мушкилоти иҷтимоию иқтисодиро ба бор овардааст ва аксар кишварҳои ҷаҳон аз ин эпидемия талафоти зиёд дидаанд [4, с.10]. Дар алоқамандӣ ба ҷунин вазъият, низоми бонкии ҷаҳониро низ ба ташвиш оварда, таъсири худро аллақай ба низоми бонкии баъзе аз кишварҳои ҷаҳон расонидааст. Дар ин бора Ташкилоти қоғазҳои қимматнок ва бозори аврупоӣ (ESMA) шарҳро оид ба ҷораҳои дастгирии иқтисодии танзимкунанда, аз қабиле сабуқгардонии қарзҳо ба ҳисоботи молиявӣ, дар ин ҳолат эътирофи талафоти қарзии пешбинишударо мувофиқи СБҲМ 9 «Воситаҳои молиявӣ» шарҳ додаст [6]. Ба ғайр аз ин Маъмурияти бонкдорӣ Аврупо (ЕВА) истифодаи ҷаҳорҷӯбаи кунунии танзимкунандаи бонкиро оид ба танзими қарз, таҷдиди сохтори қарз ва боз ҳам истифодаи СБҲМ 9 аз ҷониби ташкилотҳои қарзӣ шарҳ медиҳад.

Ҷун таъсири эпидемияи COVID-19 ба низоми бонкии ҷаҳонӣ эҳсосшаванда аст, он бевосита таъсири худро ба низоми бонкии миллии мо низ хоҳад расонд. Таъсири он метавонад ба сифати қарзҳо, болоравии қурби асъори миллий, коҳиш ёфтани интиқоли маблағ аз хориҷ, хароб гардидани пардохпазирии мизочон расонад. Дар маҷмӯъ ташкилотҳои қарзие, ки дорои захираҳои нокифояи молиявианд, эҳтимолияти он аст, ки онҳо мақоми худро дар низоми бонкии кишвар коста гардонидани ба бухрон дучор шаванд. Дар ин сурат ташкилотҳои қарзиро зарӯр аст, ки чихати саривақт ва ба дурустӣ истифода намудани дастурамалҳои аз ҷониби Бонки миллий тавсиягардида оиди пешгирии хавфҳои корбарӣ намоянд. Ин ҳолат моро водор мекунад, ки чихати қабули қарорҳои идоракунӣ дар сатҳи бонкӣ бояд ҷиддӣ амал намуда, чихати пешгирии ҳолатҳои муфлисшавӣ ва хавфнок кӯшишҳои худро ба роҳ монда, аз таҷрибаи кишварҳои пешрафта ва аз тавсияи ташкилотҳои байналхалқӣ истифода намоем.

Бӯҳрони молиявии ҷаҳонӣ, ки ба низоми бонкии баъзе кишварҳои ҷаҳон таъсир расонид, низоми бонкии Тоҷикистонро аз мадди назар дур накардааст. Ба хусус бухрони молиявии ҷаҳонии солҳои охир аниқтараш соли 2015 ба низоми бонкии кишвар мавҷи таққондиҳандаи ҷиддиеро ворид намуд, ки дар натиҷа якҷанд ташкилотҳои молиявӣ аз ҷумла

бонкҳои низомсозӣ кишвар мавқеи худро дар бозори молиявӣ гум намудаанд. Инро аз маълумотҳои ҷадвали 1 дардавоми солҳои 2015 ва 2019 мушоҳида карда мумкин аст.

Ҷадвали 1 - Сохтори низоми бонкӣ

Сохтори низоми бонкӣ	Солҳо		
	2010	2015	2019
Низоми бонкӣ	139	124	76
Ташкилотҳои қарзии молиявӣ	138	123	75
Бонкҳо	14	17	16
Бонкҳои исломӣ	0	0	1
Филиалҳои бонкҳои хориҷӣ	1	1	1
Ташкилотҳои қарзии ғайрибонкӣ	3	0	0
Ташкилотҳои маблағгузори хурд	121	106	58
Ташкилотҳои амонатии қарзии хурд	35	39	22
Ташкилотҳои қарзии хурд	42	31	6
Фондҳои қарзии хурд	44	36	30

Сарчашма: коркарди муаллиф аз Бюллетени омили бонкӣ (245, 293), www.nbt.tj;

Читавре аз маълумотҳои ҷадвали 1 дида мешавад сабаби камшавии шумораи ташкилотҳои низоми бонкӣ ва ташкилотҳои қарзӣ ба андозаи 63 адад ба ақидаи мо, ин пеш аз ҳама, таъсири бухронҳои ҷаҳонӣ, болоравии назарраси қурби асъори хориҷӣ ва омили дигар ин пешниҳод намудани қарзҳои нисбатан калонҳаҷми дорои хавфи бештар бо таҳлилҳои носаҳеҳ мебошад. Дар натиҷа, дараҷаи баланди қарзҳои ба таъхирафта (мушкиситон) дар низоми бонкӣ ба назар расида, ташкилотҳои қарзӣ уҳдадориҳои худро, ки яке аз онҳо, бозпас гардонидани пасандозҳо мебошад, саривақт иҷро карда натавонистанд. Ҳолати мазкур таъсири худро бевосита ба дигар соҳаҳои хоҷагии халқ расонида, пеш аз ҳама боварии аҳолиро ба бонкҳои кишвар коста гардонд. Сабаби асосии рух додани чунин ҳолатро мо, асосан аз скрининги нодурусти қарзгиранда, нодида гирифтани эҳтимолияти дараҷаи баланди хавфи қарзӣ ва нагузаронидани мониторингҳои саривақтии мутахассисони дахлдорро мебинем.

Маълум аст, ки яке аз роҳҳои бадастории даромади ташкилотҳои қарзӣ ин миқдори маблағҳои пешниҳоднамуда ба шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ мебошад, ки ин дар навбати худ яке аз вазифаҳои асосии онҳо низ ба ҳисоб меравад. Вобаста ба ҳолати ҷойдошта дар ҷадвали 2 маблағгузори низоми бонкӣ ба соҳаҳои алоҳидаи иқтисодӣ нишон дода шудааст. Дар натиҷаи гузаронидани таҳлили муқоисавӣ маълум гардид, ки афзоиши бештари маблағгузорӣ давоми солҳои 2010-2019 дар соҳаи саноат ба назар мерасад, ки он нисбат ба соли базиси 8,3 маротиба афзоиш ёфтааст. Дар дигар соҳаҳо коҳишҳои маблағгузориро мушоҳида намудан мумкин аст. Масалан, соҳаи кишоварзӣ, сохтмон, нақлиёт ва ғайра, ки сабаби асосии он ба ақидаи мо ин аз дигар ҷониб маблағгузорӣ гардидани чунин соҳаҳо мебошанд, ба монанди маблағгузориҳои шахсони алоҳида ва ё давлат.

Ҷадвали 2 - Таҳлили муқоисавии қарзҳои бонкҳо (аз ҷумла, ташкилотҳои қарзии ғайрибонкӣ) аз рӯи соҳаҳо (ҳаз. сомонӣ)

Номгӯи соҳаҳои хоҷагии кишлоқ	Солҳо										2019 с. бо 2010 с., бо %
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	
Кишоварзӣ	647 875	945 544	777 077	931 717	945 050	1 003 083	1 036 775	832 380	770 776	154 292	-76,19
Саноат	723 982	803 604	828 729	1254168	1 502 552	2 254 590	2 424 785	2613450	2 529 979	6 705 644	826,22
Сохтмон	390 174	490 707	502 120	688 348	847 489	1 241 600	1 037 055	639 645	529 837	350 227	-10,24
Нақлиёт	162 843	132 492	172 248	223 185	268 674	396 842	509 309	233 073	276 369	72 995	-55,17
Ҳӯроки ҷамъиятӣ	4 858	8 636	14 032	21 285	21 609	22 359	22 888	16 114	15 961	2 408	-50,43
Хизматра-сонӣ	162 483	181 150	203 106	246 104	243 635	206 026	251 464	220 573	233 405	57 494	-64,61
Савдои хориҷӣ	855 515	906 669	886 363	1449071	1 453 970	1 478 299	1 562 795	1 221 328	1 231 083	150 089	-0,18
Миёнаравии молиявӣ	55 008	86 609	74 336	64 835	110 461	139 067	130 268	134 055	146 609	4 650	-91,54
Истеъмолот	292 595	324 851	512 135	694931	872 650	853 459	846 028	795 379	863 173	67 593	-76,9
Дигарҳо	51598	287 193	516 106	581 659	1 622 847	1 754 720	408 779	207 044	103 542	99 298	92,45
Ҳамаи қарзҳо	3291 923	4167455	4486 252	6155303	7 888 937	9 350 045	8 230 146	6913041	6700734	7664690	132,83

Сарчашма: Бюллетени омили бонкӣ (245, 257, 291, 293), www.nbt.tj;

Дар маҷмӯъ ҳаҷми умумии маблағгузориҳои давоми даҳ соли охир 2,4 маротиба афзоиш ёфтааст. Афзоиши бештари маблағгузорӣ дар соли 2019 ба назар мерасад, ки ин гувоҳ аз

амалигардии ҳадафҳои стратегии давлат мебошад, ки зимни он иқтидорҳои нави истеҳсоли рӯи қор омада, дар пешрафти иқтисодиёти кишвар саҳмгузор мегардад.

Низоми бонкиро чун, яке аз омилҳои пешрафти иқтисодиёти милли арзёби намудем, саҳми онро дар ҳиссаи нишондиҳандаҳои иқтисодӣ дида мебароем. (ниг. ба ҷадвали 3.)

Ҷадвали 3 - Нишондиҳандаҳои асосии сохтори тавозуни ҷамъбасти ташкилотҳои қарзӣ (млн. сомонӣ)

Номгӯӣ	Солҳо									
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
<i>Дороиҳо</i>	6 906	9 057	10 529	12 653	14 854	18 639	21 166	20 932	21 201	21 976
<i>Бо фоиз аз ММД</i>	27.66	30.38	29.12	31.22	32.57	38.51	38.86	34.28	30.8	28.41
Қарзҳо, ҳамагӣ	3 524	4 122	5 291	7 399	9 661	11 229	9 823	8 506	8 677	9 703
<i>Бо фоиз аз ММД</i>	14.28	15.26	14.63	18.26	21.18	23.20	18.03	13.92	12.6	12.54
Сармоягузориҳо, ҳамагӣ	512	594	213	204	227	276	1 604	2 172	2 427	2 232
<i>Дигар дороиҳо</i>	2 870	4 341	5 025	5 050	4 966	7 134	9 739	10 254	10 097	10 041
<i>Уҳдадориҳо+сармоя</i>	6 833	9 134	10 529	12 653	14 854	18 639	21 166	20 932	21 201	21 976
<i>Уҳдадориҳо</i>	5 489	7 178	8 231	10 063	12 508	16 222	15 669	15 207	15 287	15 749
Пасандозҳо (амонатҳо)	3 308	4 425	4 926	5 519	6 691	8 614	9 244	9 283	9 724	9 682
<i>Бо фоиз аз ММД</i>	13.39	14.72	13.62	13.62	14.67	17.80	16.97	15.19	14.12	12.52
<i>Дигар уҳдадориҳо</i>	2 181	2 753	3 305	4 544	5 817	7 608	6 425	5 924	5 563	6 067
<i>Сармоя</i>	1 417	1 879	2 298	2 590	2 346	2 417	5 497	5 725	5 913	6 226
<i>Бо фоиз аз ММД</i>	5.71	6.51	6.35	6.39	5.14	4.99	10.09	9.37	8.59	8.05

Сарчашма: қоркарди муаллиф аз Бюллетени омили бонкӣ (245, 257, 291, 293), www.nbt.tj;

Аз маълумоти ҷадвали 3 маълум мегардад, ки новобаст аз вазъи ноустувори низоми бонкӣ дар солҳои қаблӣ ҳамоно ҳиссаи дороиҳо ва сармоя дар тавозуни ҷамъбасти низоми бонкӣ дар давраи муайян рӯ ба афзоиш намудааст. Ин нишондиҳандаҳо ҳоло ҳам қаноатмандкунанда набуда, аз низоми бонкӣ тақозо менамояд, ки ҷиҳати ҷалби сармоягузориҳои хориҷӣ пайваста кушиш намояд.

Баҳри афзоиши сармоягузориҳо, ки аз ҷониби низоми бонкии кишвар ба баҳши воқеии иқтисодиёт равона мегарданд, яқчанд пешниҳодҳо қайд бояд кард:

- ташкилотҳои қарзие, ки мақсади асосиашон пешниҳод намудани қарзҳо ба соҳаҳои гуногуни иқтисодӣ мебошад, бояд вобаста ба шароит ва талабот ҳамеша маҳсулотҳои нави қарзиро барои мизочони худ пешниҳод намоянд;
- фоизи миёнаи қарзро бояд ба назар гиранд ва инчунин ҳавасмандгардонихоро аз мадди назар бояд дур нанамоянд;
- ҷалби муттаҳассисони таҷрибадорро барои сохторҳои алоҳидаи ташкилотҳо зиёд намоянд;
- дар қабули қарорҳои иқтисодӣ ба назар гирифтани ҳолатҳои номуайяно, ки натиҷаи он ба хавф оварда мерасонад аз эҳтимол дур нагузоранд.

Дар охир ҳаминро бояд қайд намуд, ки шароити ғайристандартии вазъи кунунии иқтисодиёти ҷаҳониро ба назар гирифта, ҷиҳати пешгирии ҳолатҳои хавфнок бояд ҳаматарафа чораҷӯӣ намуд. Бо истифода аз тавсияҳои ташкилотҳои молиявии байналмиллалӣ роҳҳои пешгирии ҳолатҳои мазкурро омӯхта ҷиҳати дар сатҳи муътадил нигоҳ доштани вазъи низоми бонкии кишвар ҳаматарафа кушиш бояд намуд.

АДАБИЁТ

1. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии Ҷумҳурӣ, ш. Душанбе, 26-декабри соли 2019с.
2. Бюллетени омили бонкӣ (245, 257, 291, 293), www.nbt.tj;
3. Ғафуров Ф. Саҳми низоми бонкӣ дар рушди соҳаи саноат. Молия ва ҳисобдорӣ/ №4(163) апрел 2020
4. Исайнов Ҳ.Р., Таъсири COVID-19 ба иқтисодиёти ҷаҳон. Ба куллаҳои дониш, №9 (1475), 3.09.2020
5. Раджабов Р. К., Исупова Б. Ф. Оптимальный кредитный портфель коммерческих банков в условиях высокого риска. Монография/ Под ред. профессора Бушко А. –Душанбе: «Ирфон», 2015. -392с.
6. Республика Таджикистан: Комплексное диагностическое исследование страны. Обеспечение успешной реализации Национальной стратегии развития до 2030 года. / Группа Всемирного Банка, май 2018 г.
7. Тоҷикистон: 25-соли истиклолияти давлатӣ (маҷмуаи оморӣ).
8. EUROPEAN BANKING AUTHORITY (EBA). Statement on the application of the prudential framework regarding Default, Forbearance and IFRS9 in light of COVID-19 measures. 25.03.2020

АННОТАТСИЯ
ИМКОНИЯТ ВА МУШКИЛОТИ САРМОЯГУЗОРИИ НИЗОМИ БОНКИИ КИШВАР
БА БАХШИ ВОҶЕИИ ИҚТИСОДИЁТ

Дар шароити муосир нақши низоми бонкӣ ба бахши воқеии иқтисодиёт ва саҳми он дар таъмини суботи молиявии кишварҳои дунё хело назаррас мебошад. Низоми бонкии Тоҷикистон низ барои таъмин намудани иқтисодиёти кишвар ба воситаҳои молиявӣ саҳмгузор мебошад. Дар мақолаи мазкур вазъи кунунӣ, имконот ва мушкилотҳои низоми бонкӣ чихати сармоягузорӣ намудан ба бахшҳои воқеии иқтисодиёт мавриди омӯзиш қарор гирифтаанд.

АННОТАЦИЯ
ВОЗМОЖНОСТИ И ВЫЗОВЫ ДЛЯ ИНВЕСТИЦИОННО-БАНКОВСКОГО СЕКТОРА
ТАДЖИКИСТАНА ДЛЯ РЕАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ

В современных условиях роль банковской системы в реальном секторе экономики и ее вклад в обеспечение финансовой стабильности стран мира очень значительны. Банковская система Республики Таджикистан также способствует финансовой безопасности экономики страны. В статье исследуется текущее состояние, возможности и проблемы банковской системы для инвестирования в реальный сектор экономики.

Ключевые слова: банковская система, вложение, реальный сектор, риск, кризис, кредитная организация, анализ.

ANNOTATION
OPPORTUNITIES AND CHALLENGES FOR TAJIKISTAN INVESTMENT BANKING SECTOR TO REAL ECONOMY

In modern conditions, the role of the banking system in the real sector of the economy and its contribution to ensuring the financial stability of the countries of the world are very significant. The banking system of the Republic of Tajikistan also contributes to the financial security of the country's economy. The article examines the current state, opportunities and problems of the banking system for investing in the real sector of the economy.

Key words: *banking system, investment, real sector, risk, crisis, credit organizations, analysis.*